यशमथन

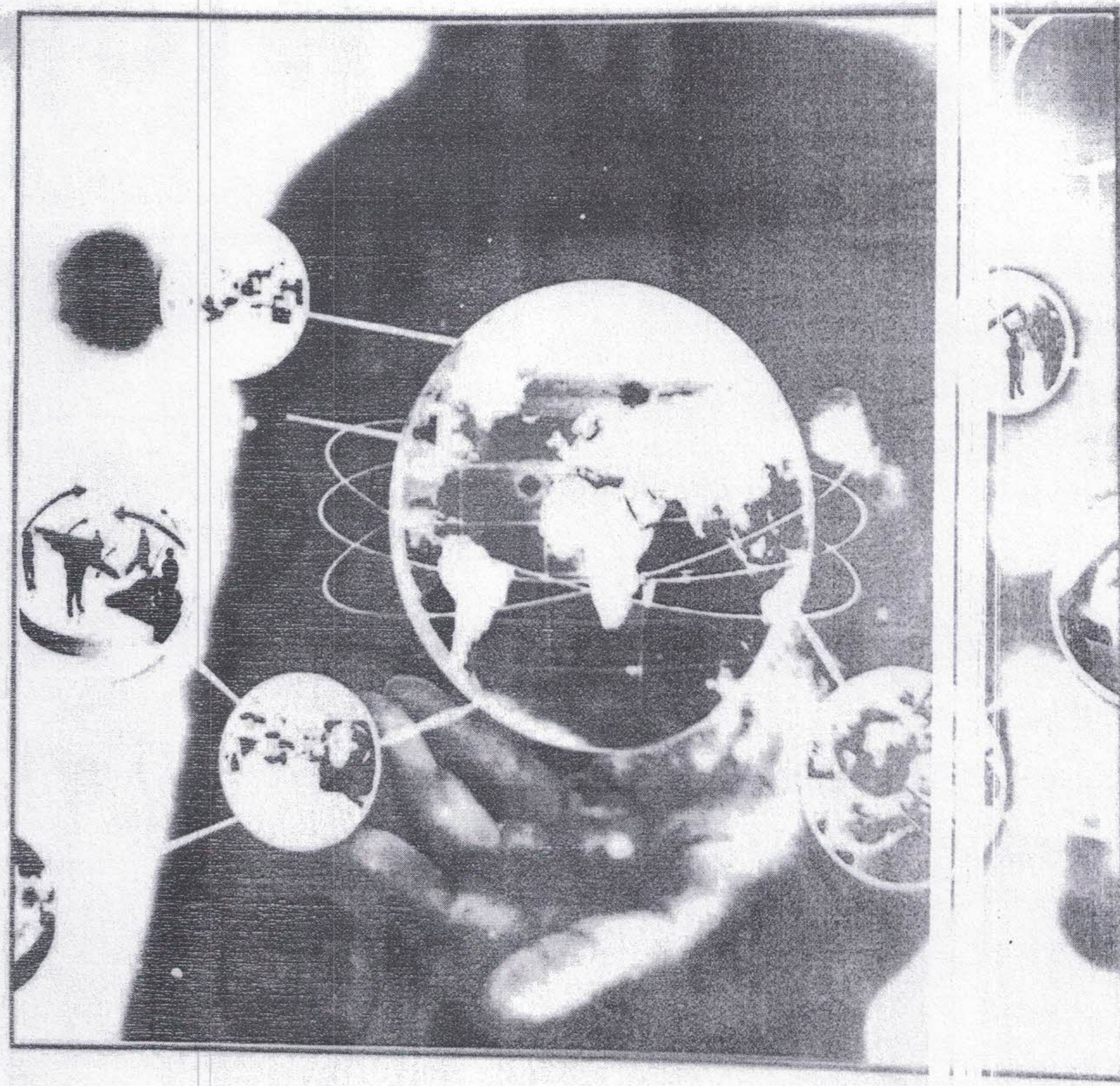

यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S
DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR
Dist. Nanded

Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded

यशदा

एप्रिल-जून २०१७

वर्ष ११ वे । अंक २ रा

मूल्य : रु. २०/-

प्रेरणा
आनंद लिमये भाप्रसे
महासंचालक

मार्गदर्शन
सोनाली पोंक्षे-वायंगणकर भाप्रसे
उपमहासंचालक

नरेश झुरमुरे भावसे
उपमहासंचालक

संपादक
डॉ. बबन जोगदंड
संशोधन अधिकारी (प्रकाशन)

संपादक मंडळ
डॉ. शशिकांत लोखंडे
अतिरिक्त संचालक

मांडणी व सजावट
शोभा देरकर

३ वर्षांची वर्गणी रु.२००/-

यशदा • यशमंथन

ISSN 22 [illegible]256

ADAT VYAPARI EDUCATION DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist.Nanded

अ | नु | क्र | म | णि | का

- संवाद... २
- प्रशासकीय सुधारणांसाठी आधुनिक प्रयत्न! : प्रा.डॉ.उर्मिल[illegible] ३
- मानव संसाधन आणि विकास : प्रा.डॉ.अशोक टिपरसे ७
- भारताच्या विकासातील नव परिवर्तन : प्रा.डॉ.लक्ष्मण उलग[illegible] १२
- नवशोध,माहिती तंत्रज्ञान आणि लोकसहभाग : डॉ.वि.ल.धा[illegible]कर १५
- जालना जिल्ह्यात पॉस मशिनद्वारे धान्य वितरण:पारदर्शी उ[illegible]: डॉ.रेणुका भावसार १७
- यंत्रमानव : डॉ. अरविंद कुलकर्णी १९
- आयुष्याच्या अटी : सुरेश वांदिले २१
- ज्येष्ठ नागरिकांसाठी महत्त्वाच्या तरतुदी ! : डॉ. संजय कुंडे २३
- शिक्षण क्षेत्रातील लोकसहभागाचा नांदे पॅटर्न : शिवाजी स[illegible] २८

यशदा यशमंथनसाठी लेख, वर्गणी, जाहिरातीसाठी पत्ता :
संशोधन अधिकारी (प्रकाशन), यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधि[illegible] (यशदा),
राजभवन आवार, बाणेर रोड, पुणे ४११ ००७. दूरध्वनी : ०२०-२५१[illegible]२७
ई-मेल : editoryashmanthan@yahoo.in वेबसाइट: http://www.ya[illegible]a.org

या अंकातील सर्व मते लेखकांची असून त्यांच्याशी
संपादक व 'यशदा' सहमत असतीलच असे नाही

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S
DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR
Dist.Nanded

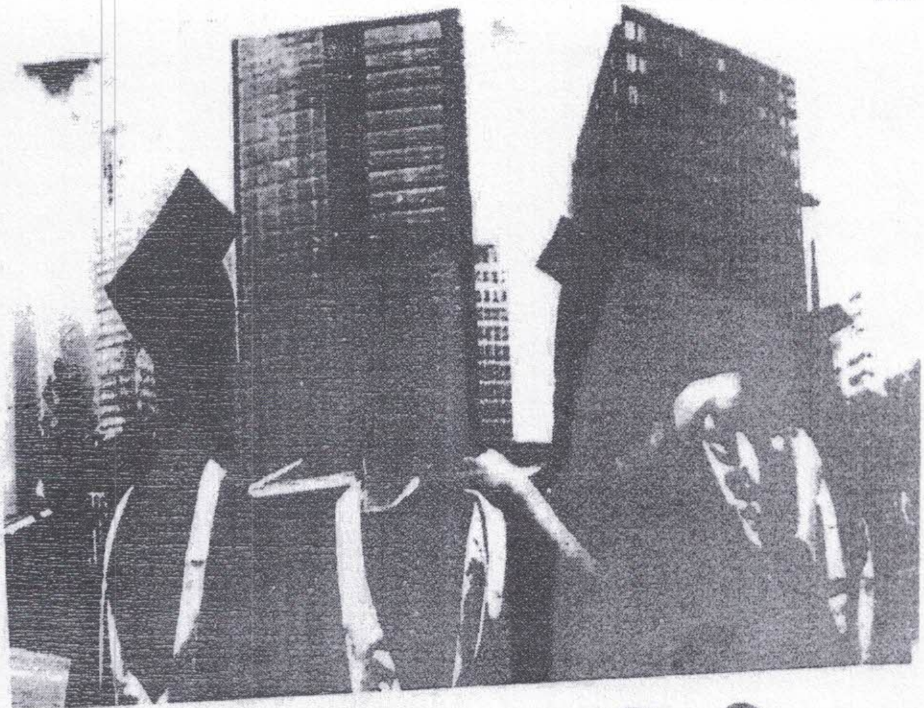

मानव संसाधन आणि विकार

प्रा. डॉ. अशो ेपरसे

'मानव संसाधन विकास' ही एक सर्वसमावेशक संकल्पना आहे. त्यामध्ये व्यक्तीच्या क्षमतांचा पूर्ण विका रण्यासाठी एकात्मिक आणि सुनियोजित व्यूहरचनेची, धोरणाची नियोजन व कार्यक्रमाची आवश्यकता अंतर्भूत अर णकरुन वैयक्तिक किंवा सामूहिकरित्या जीवनाचा दर्जा सुधारण्यासाठी सक्षम बनेल. यासाठी मानव संसाधन विव हत्त्वाचा आहे. या लेखात एकंदरित मानव संसाधन विकासाची प्रक्रिया मांडली आहे.

प्रारंभीच्या काळात आर्थिक विकासाच्या विवेचनामध्ये देशातील नैसर्गिक साधनसामुग्रीची उपलब्धता आणि भांडवल या घटकावर अधिक भर दिलेला होता. देशातील लोकसंख्या ह्या घटकाला प्रभावी मागणी वाढविणारा घटक या मर्यादित अर्थानेच त्याला महत्त्व दिले जात होते. नैसर्गिक संसाधने जशी कोणत्याही देशाच्या आर्थिक विकासात महत्त्वाची असतात, तसेच मानव संसाधन सुध्दा महत्त्वाचे आहे कोणत्याही देशाचा विकास मुख्यत: तीन घटकांवर अवलंबून असतो. अ) नैसर्गिक साधनसंपत्ती ब) वित्तीय संसाधन क) मानव संसाधन ह्या तीन घटकाचा सुयोग्य मेळ घातला तर देशाच्या उत्पादनात वाढ होते. देशात असलेल्या लोकसंख्येतूनही मानव संसाधन उपलब्ध होते. देशाच्या आर्थिक विकासास उपयुक्त ठरणारी विविध कौशल्य प्राप्त असणारी लोकसंख्या म्हणजे मानव संसाधन होय. मानव संसाधन केवळ संख्येला महत्त्व नसते तर गुणात्मकतेला महत्त्व असते. लोकसंख्या हा मानव संसाधनाचा अत्यंत महत्त्वाचा घटक मानला जातो.

मानव संसाधन विकास विकास

ही एक समावेशक संकल्पना आहे. त्यामध्ये व्यक्तीच्या क्षमतांचा पूर्ण विकास करण्यासाठी एकात्मिक आणि सुनियोजित व्यूहरचनेची, धोरणाची नियोजन व कार्यक्रमाची आवश्यकता अंतर्भूत असते जेणकरुन वैयक्तिक किंवा सामूहिकरित्या जीवनाचा दर्जा सुधारण्यासाठी सक्षम बनेल. (संयुक्त राष्ट्र संघ ठराव ४४/२१३, १९८६)

मानव संसाधन विकासचा अर्थ व व्याख्या

मानव संसाधनातील या संज्ञेचा सोप्या शब्दात अर्थ सांगायचा तर 'मानव संसाधन म्हणजे मानवी प्राण्याच्या ठिकाणी व असलेली बौध्दीक मानसिक उ शारीरिक कौशल्य' होय.

मिल्स यांनी उत्प ील कार्ये आणि अशी कार्ये करण णसे तसेच यंत्रे ह्यांचे संयोजन, का ाखणी व त्यानुसार रचना यांच सबंधित असणारी प्रक्रिया म्हणज व संसाधन विकास होय, अशी संसाधन विकासाची व्याख्या केर हे.

मानव संसाधना ार्थिक विकासातील महत्त्व

मानव संसाधन आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेतील महत्वाचा घटक होय. विकासा क्रियेमध्ये मानव एकाच वेळी य आणि साधनही असतो. अ विकास म्हणजे दीर्घकाळात ाने वस्तू आणि सेवा यांच्या उ ात आणि गुणवत्तेत होत जाणारी होय. या विकासाच्या प्रक्रियेत वेगवेगळे

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR * Dist. Nanded *

घटक सहकार्य करतात त्यात मानव संसाधन सहभाग फार महत्वाचा असतो. आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेला वेगवेगळे पैलू असतात आणि मानव संसाधन विकास हा त्यापैकी एक महत्त्वाचा पैलू आहे. आर्थिक विकास साध्य करण्यासाठी नैसर्गिक भौतिक साधनसंपती आणि मानव निर्मित साधनसामुग्रीचा अधिक चांगल्या तऱ्हेने वापर होण्यासाठी प्रशिक्षित कुशल मानव संसाधनाची आवश्यकता असते.

मानव संसाधन विकासाची व्याप्ती

कृषी, औद्योगिक आणि सेवा क्षेत्र या अर्थव्यवस्थेतील तिन्ही क्षेत्रासाठी उपयोगात आणल्या जाणाऱ्या मानवी संसाधनाचा विकास घडवून आणण्यासाठी मानव संसाधन विकास या संज्ञेचा अंतर्भाव होत असतो. मानव संसाधन विकास संज्ञेची व्याप्ती खूप मोठी आहे. मानवी घटकाकडून केल्या जाणाऱ्या कार्याचे मूल्यमापन,प्रशिक्षण, व्यवस्थापन विकास व्यवसाय नियोजन आणि विकास संघटना विकास शारीरिक क्षमतेमध्ये व कौशल्यामध्ये वाढ करण्यापासून ते त्यांच्या प्रवृत्तीमध्ये वाढ करणे त्याच्या वर्तनामध्ये बदल घडवून आणणे त्यांचे मनोबल उंचावणे व्यवसाय किंवा उपक्रमाच्या सर्व पातळीवर संसाधनात सकारात्मक वाढ करणे, त्यांना मूल्याधिष्ठित विचार करण्यास प्रोत्साहन देणे भविष्यकाळात अनेक आव्हाने झेलण्याची सक्षमता निर्माण करणे.

भारतातील कौशल्य विकासाची सद्यःस्थिती

जगातील कुशल देशांच्या तुलनेत भारताची परिस्थिती अत्यंत असमाधानकारक आहे. श्रमब्युरोच्या २०१४ मधील अहवालानुसार भारतात फक्त २% कामगार हे कुशल आहेत. हेच प्रमाण चीनमध्ये ४५%, अमेरिका ५६%, जर्मनी, नार्वे, नेदरलँड, जपान, दक्षिण कोरिया यासारख्या देशांमध्येही ७०% पेक्षा जास्त आहे.

भारतातील या परिस्थितीचे कारण म्हणजे पारंपारिक शिक्षण पध्दती या पध्दतीत विद्यार्थ्यांमध्ये बौध्दीक हुशारी वाढविली जाते परंतु प्रत्यक्षात कृतीशिलता आणि कौशल्य विकसनाची कमतरता दिसून येते.

अभ्यासाची उद्दिष्टे

१)मानवसंसाधनसंकल्पनासमजूनघेणे.

२)भारतीयलोकसंख्येचाअभ्यासकरणे.

३) स्त्री-पुरुष लिंगोत्तर प्रमाणाचा अभ्यास करणे.

४) स्त्री-पुरुष साक्षरतेचा अभ्यास करणे.

५) मानव संसाधनाचे आर्थिक विकासातील महत्त्व अभ्यासणे.

देशातील लोकसंख्या किती आहे यापेक्षा त्याची गुणवत्ता किती आहे यावर देशाचा विकास अर्थात मानव संसाधनाचा विकास अवलंबून असतो. प्रस्तूत लेखातून जनगणना २०११ च्या अनुषंगाने मानव संसाधन विकास (लोकसंख्या) याचा अभ्यास करण्याचा प्रयत्न केला असून यासाठी जनगणनेच्या उपलब्ध प्राथमिक स्त्रोताचा सदरील अभ्यासात उपयोग केलेला आहे.

भारतीय लोकसंख्या

लोकसंख्या हा मानव संसाधनाचा महत्त्वाचा घटक आहे. कोणत्याही देशातील लोकसंख्येचा आकार, वृध्दी, व्यावसायिक वर्गीकरण इत्यादी आर्थिक विकासाला प्रभावित करतात. देशातील उत्पादकता वेगाने वाढविण्यासाठी योग्य प्रशिक्षित, स्वस्थ तथा सक्षम व्यक्तीची गरज असते. अविकसीत देशामध्ये लोकसंख्येतील वृध्दीमुळे आर्थिक विकासाला अडसर ठरते आर्थिक विकासाकरिता मानवामध्ये उच्च क्षमता असणे आवश्यक आहे. म्हणून भारतातील मानव संसाधनाच्या विकासासंबंधी माहिती घेताना भारताची ल … ख्या
वृध्दीचा संख्यात्मक व … त्मक
माहिती घ्यावी लागेल … ढील
तक्यात दर्शविण्यात आलेली …

पुढील तक्त्यात … ल्या
आकडेवारीवरुन असे लक्षा … की,
१९०१ पासून ते २०११ प … शाची
लोकसंख्या दिवसेंदिवस वा … १२१
कोटींवर पोहचली.

वरील आकडेवारी … धारे
भारताच्या लोकसंख्यावाढ … ळक
वैशिष्ट्ये पुढीलप्रमाणे

१) सन १९०१ ते … या
कालावधीत देशाच्या … संख्या
वाढीचा वेग मंद होता मात्र
१९२१ पासून लोकसंख्या … ा वेग
खूप वाढला.

२) सन २०११ मध्ये … संख्या
वाढीचा दर घटल्याचे सका … क चित्र
असले तरीही जगात भा … शाच्या
लोकसंख्या वाढीत ची … शानंतर
असणारा आपला दूस … क्रमांक
अबाधित राहीला आहे.

३) सन २००१ ते २०११ … ा वर्षात
लोकसंख्या १८.१ कोटी … र पडून
१२१ कोटीवर लोकसंख … हचली.
लोकसंख्या वाढीचा दर … त्यानंतर
पहिल्यांदा खाली आला … ० ते ६
वयोगटानुसार लोकसंख्ये … रण

वयोरचना

लोकसंख्येच्या वयोगटा … वर्गवारी
महत्त्वाची ठरते.

२००१ च्या … गनेनुसार
एकूण लोकसख्येपैकी ० … वर्षे या
वयोगटातील लोकसं … १६.३८
कोटी (१५.९%) इत … ती तर
२०११ च्या जनगणनेनूस … १५.८८
कोटी (१३.१%) पर्यं … जे ५०
लाखाने कमी झाली अ … त्तरप्रदेश
(२.९% कोटी), बि … (१.८६
कोटी),महाराष्ट्र(१.२ … कोटी),
मध्यप्रदेश (१.०५ क … आणि
राजस्थान (१.०५ को … ा पाच

तक्ता क्रमांक – ०१

भारतातील लोकसंख्या वृध्दी दर (१९०१ ते २०११)

अ.क्र.	जनगणना वर्ष	लोकसंख्या (कोटीत)	दशकातील लोकसंख्या परिवर्तन (कोटीत)	लोकसं[illegible] वृध्दी (टक्के[illegible]ध्ये)
१	१९०१	२३.८४	–	
२	१९११	२५.२१	+१.३७	+[illegible]
३	१९२१	२५.१३	–०.०८	[illegible]
४	१९३१	२७.९०	+२.७७	+[illegible]
५	१९४१	३१.८७	+३.९७	+[illegible]
६	१९५१	३६.११	+४.२४	+[illegible]
७	१९६१	४३.९२	+७.८१	+[illegible]
८	१९७१	५४.८२	+१०.९०	+[illegible]
९	१९८१	६८.३३	+१३.५१	+[illegible]
१०	१९९१	८४.६३	+१६.०६	+[illegible]
११	२००१	१०२.०२	+१७.८९	+[illegible]
१२	२०११	१२१.०२	+१८.१	+[illegible]

संदर्भ:www.ensusofindia.gov.in2011

राज्यात या वयोगटातील ५२% इतके आहेत. वय हा प्रत्येकाचा अतिशय प्राथमिक गुणविशेष आहे वयानुसार लोकसंख्येचे स्वरुप बदलणे अपेक्षित आहे आणि त्यानुसार ते बदलतही आहे लहान वयोगटातील व्यक्तीचे प्रमाण जास्त तर वृध्दाचे कमी ही सध्याची स्थिती आहे. ती हळूहळू बदलताना दिसत आहे दिवसेंदिवस लहान वयोगटातील व्यक्तीचे प्रमाण कमी होत असून वृध्दाच्या प्रमाणात वाढ होत आहे. वरील तक्त्यात ६० वर्षातील लोकसंख्येचे वर्गीकरण दाखवले आहे. १९५१ मध्ये ३८ टक्के असणारे मुलांचे प्रमाण २०११ मध्ये ३१ टक्क्यापर्यंत कमी झाले तर याच काळात वृध्दांचे प्रमाण ५.५% वरुन ८.६ टक्क्यापर्यंत वाढले आहे. अशीच वाढ १५–५९ वयोगटात म्हणजेच काम करणाऱ्या व्यक्ती मध्येही ही झालेली आहे. या वयात अधिक व्यक्ती असणे, ही आर्थिक विकासाची मोठी संधी आहे. विकासाची ही संधी विविध देशानुसार साधारणत: ३० ते ४० वर्षापर्यंत असू शकते या काळात दरडोई उत्पन्न वाढते. भारताला सध्याही मोठी संधी आहे सर्वांना काम मिळते आणि शिक्षणाची प्रगती होते त्यातुळे देश प्रगतीपथावर जातो.

साक्षरता दर

व्यक्तिला लिहिता वाचता येणे म्हणजे ती व्यक्ती साक्षर आहे असे समजले जाते. लोकांमधील साक्षरतेच्या प्रमाणावरुन लोकामधील साक्षरतेच्या प्रमाणात देशाचा विकास अवलंबून आहे त्या देशाचा विकास झपाट्याने होतो. त्या देशाचा भविष्यकाळ उज्वल असतो. एखाद्या देशात साक्षरतेचे प्रमाण किती आहे यावरुन त्या दे[illegible] प्रगतीचा नागरिकांच्या गु[illegible]क विकास कळतो.भारतात [illegible]तेचे प्रमाण खूपच मोठे आहे. [illegible]यांमधील हे प्रमाण पुरुषांच्या तुल[illegible]णखी जास्त आहे. स्वातंत्र्योत्तर [illegible]ात आपल्या सरकारनेही शिक्षण [illegible]कडे विशेष लक्ष पुरविल्यामुळे [illegible]त हळूहळू शिक्षणाचे प्रमाण वाढ[illegible]हे.

स्वातंत्र्योत्तर [illegible]ात देशात साक्षरतेच्या प्रमाणा[illegible]ी वाढ होत गेली ते पुढी[illegible]त्क्यातील आकडेवारीवरुन सम[illegible].

वरील त[illegible]यातील

तक्ता क्र. ०२ वयोमानानुसार वर्गीकरण (१९५१–२०११)			
वर्ष	०–१४ वयोगट	१५–५९ वयोगट	६० हून अधिव[illegible]ट
१९५१	३८.४	५६.०	५.५
१९६१	४१.०	५३.३	५.६
१९७१	४२.०	५२.०	६.०
१९८१	३९.५	५४.०	६.५
१९९१	३७.५	५५.७	६.८
२००१	३५.४	५७.०	७.५
२०११	३०.९	६०.५	८.६

संदर्भ www.censusofindia.gov.in2011

236

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist. Nanded

... असे दिसून येते की, सन १९५१ मध्ये देशातील साक्षरतेचे प्रमाण फक्त १८.१३ टक्के इतके होते. ते २०११ मध्ये ७४.०४ टक्के इतके झाले आहे. २००१ ते २०११ या दहा वर्षाच्या कालावधीचा बाबतीत आपण ६४.८४% वरुन ७४.०४ टक्क्यापर्यंत मजल मारली असल्याचे दिसून येते. या दशकात आपल्या देशातील साक्षरतेत ९.२ टक्के इतकी वाढ झाली असली तरी एकविसाव्या शतकातही आपल्या देशातील २६ टक्क्याहून अधिक नागरिक निरक्षर आहेत. म्हणजेच साक्षरतेच्या बाबतीत आपला देश अनेक विकसनशील देशाच्याही मागे आहे.

सन १९९१ ते २००१ या काळातील पुरुष-महिला साक्षरतेतील तफावत २१.५९% इतकी होती ती २००१ ते २०११ या काळात १६.६८% पर्यंत कमी झाली आहे असे असले तरी स्त्रियांची साक्षरता पुरुषांच्या तुलनेत कमीच आहे. यावरुन स्त्री - पुरषांमधील असमानता स्पष्ट होते. स्थानिक स्वराज्य संस्थेत स्त्रियांना ३३% पासून ५०% वाटा वाढून देत असताना स्त्रियांचे साक्षरतेचे प्रमाण पुरुषाच्या तुलनेत स्वातंत्र्याच्या ६८ वर्षानंतरही भरुन निघत नाही.

भारतातील राज्यनिहाय साक्षरतेचा विचार करता मोठ्या प्रमाणात विषमता आढळून येते केरळ राज्यात ९३.९१% सर्वाधिक तर बिहार राज्यात केवळ ६३.८२% लोकसंख्या साक्षर आहे जी सर्वात कमी आहे. पुरुष व महिला साक्षरतेतील सर्वाधिक तफावत राजस्थान राज्यात (२%.८५%) तर सर्वात कमी केरळ राज्यात (३.०५%) आहे. महाराष्ट्रात ही तफावत (३.०३%) इतकी आहे. महाराष्ट्रातील साक्षरतेचे प्रमाण ८२.९१% असून राष्ट्रीय स्तरापेक्षा (%४.०४%) जास्त आहे.

लोकसंख्येची घनता

लोकसंख्येची घनता याचा अर्थ एक चौरस किलोमीटर क्षेत्रात वास्तव्य करीत असलेल्या लोकांची सरासरी संख्या होय. जगातील फक्त २.४२% इतकी जमीन आपल्या देशाच्या वाट्याला आली आहे. परंतु आपल्या देशाची लोकसंख्या मात्र जगाच्या लोकसंख्येच्या १७ .५ टक्के आहे यावरुन आपल्या लक्षात येते की, जगातील बहुसंख्य देशाच्या तुलनेत भारतात लोकसंख्येची घनता अधिक आहे. त्यामुळे देशाच्या संसाधनावर त्याचा ताण पडतो.

सन २००१ च्या तुलनेत २०११ मध्ये भारतातील लोकसंख्येची घनता ३२५ वरुन ३८२ पर्यंत वाढली आहे. राजनिहाय व प्रदेश निहाय लोकसंख्येच्या घनतेबाबत तफावत आढळते २०११ नूसार अरुणाचल प्रदेशात सर्वात कमी म्हणजे १% इतकी तर दिल्ली येथे सव ... ११२९% इतकी आहे. २० ... -२०११ या दशकात १%.५% व ... ली आहेतर महाराष्ट्रात ३६५ इत ... हे. ग्रामीण भागापेक्षा नागरी भाग ... लोकसंख्येची घनता जास्त आहे.

स्त्री-पुरुष प्रमाण

लोकसंख्येतील ... ी-पुरुषाचे प्रमाण किती आहे ... पाहणे हे सामाजिक व आर्थि ... विकासाचे लक्षण मानले जाते. ... र हजार पुरुषामागे किती स्त्रीया ... ा यावरुन स्त्री-पुरुष प्रमाण दर्शविले ... हे प्रमाण संतुलित असेल तर सुधा ... समाजाचे लक्षण मानले जाते. जन ... २०११ प्रमाणे भारताची ... संख्या १,२१०,१९३,४२२ इ ... आहे. त्यात पुरुषाची स ... संख्या ६२३,७२४,२४८ तर ... स्त्रियांची लोकसंख्या ५८६,४६९, ... इतकी आहे. यामध्ये १००० ... पुरुषांमागे महिलांचे प्रमाण ९४० अ ... यातील ग्रामीण महिलांचे प्रमाण ... % तर शहरी महिलांचे प्रमाण ... इतके आहे.

२००१ च्या जन ... नुसार भारतातील महिलाचे प्रमा ... ००० पुरुषामागे ९३३ इतकेहोते ... ०११ च्या जनगणनेत ७ पॉईंटने व ... ९४० इतके झाले आहे. असे अ ... तरी आज १००० पुरुषामागे ६० ... ंची कमतरता आहे.

भारतात स्त्री-पुरुष ... ात राज्यनिहाय व प्रदेशनिहाय ... वत आढळते केरळ राज्यात ... क १०८४ तर दमण व दीव येथे६१ ... के आहे. महाराष्ट्रात स्त्री-पुरुष ... त ९२२ वरुन ९२५ पर्यंत किंचित ... ढ झाली आहे. मुंबई जिल्ह्यात तो ... त कमी ८३८ इतका तर र ... जिल्ह्यात सर्वाधिक ११२३ इतक ... या आकडेवारीवरुन स्त्री-पुरुष ... संख्येत कसा असमतोल निर्माण ... आहे हे लक्षात येते. काही पा ...

तक्ता क्र.०३

भारतातील साक्षरता दर (१९५१ ते २०११ पर्यंत)

वर्ष	एकूण साक्षरता %	पुरुष %	महिला %	स्त्री-पुरुष साक्षरता दरातीलअंतर
१९५१	१८.३३	२७.१६	८.८६	१८.३०
१९६१	२८.३०	४०.४०	१५.३५	२५.०५
१९७१	३४.४५	४५.९६	२१.९७	२३.९८
१९८१	४३.५६	५६.३८	२९.७६	२६.६२
१९९१	५२.२१	६४.१३	३९.२९	२४.८४
२००१	६४.८४	७५.२६	५६.६७	२१.७
२०११	७४.०४	८२.१४	६५.४६	१६.६८

संदर्भ : www.censusofindia.gov.in2011

ADAT VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR

देशात स्त्रीयांची संख्या पुरुषापेक्षा अधिक असल्याचे आढळून येते परंतु आपल्या देशातील परस्थिती मात्र यापेक्षा वेगळी आहे.

पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांची संख्या कमी असणे म्हणजे स्त्रीकडे पाहण्याचा दुय्यम दृष्टिकोन बालविवाह, प्रसुती काळातील मृत्यू, मुलीच्या प्रती असलेली उदासिनता, हुंडाबळी सारख्या सामाजिक प्रथा इत्यादी होय.

सारांश : लोकसंख्या आर्थिक विकासास पोषक असते. मानवी श्रम सर्वात श्रेष्ठ उत्पादक शक्ती आहे. २०११ च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या वृध्दीदरात घट, पुरुषांच्या तुलनेत स्त्रियांच्या संख्येतील वाढीचा दर जास्त, स्त्री-पुरुष प्रमाणात वाढ एकूण साक्षरतेत वाढ, पुरुष महिला साक्षरता प्रमाणातील तफवात कमी या समाधानकारक बाबी आहेत. २००१ ते २०११या दशकातील भारतातील २७.८१% वरुन ३१.१६% वाढ झाली आहे. म्हणजे जवळपास१/३ लोकसंख्या शहरात वास्तव्य करीत आहे परंत ० ते ६ वर्षे वयोगटातील मुलींच्या लोकसंख्येत घट, विशिष्ट प्रदेशातच लोकसंख्येचे केंद्रीकरण घनतेत वाढ या निराशाजनक बाबी आहेत. ० ते ६ वर्ष वयोगटातील स्त्री पुरुष प्रमाणात घट, या निराशाजनक बाबी आहेत. मुलींची घटती संख्या हा चिंतेचा विषय आहे.

मानव संसाधन विकास विषयक निष्कर्ष

१) विकसित देशाच्या तुलनेत विकसनशील देशात मानव संसाधनाचा दर्जा निष्कृष्ठ आहे. याचे कारण म्हणजे अशिक्षितपणा होय.
२) भारतात २०११ च्या जनगणनेनूसार अजूनही २६% लोकसंख्या निरक्षर आहे.
३) विकसित देशातील निरक्षरतेचे प्रमाण ४ टक्के पेक्षा कमी असून विकसित देशातील मानव संसाधनांच्या दर्जा उच्च आहे.
४) भारत व भारतासारख्या विकसनशील देशात प्रशिक्षणाच्या सेवा सुविधा अत्यंत कमी असल्यामुळे कार्यक्षम मानव संसाधने कमी प्रमाणात उपलब्ध आहेत.
५) वाढत्या लोकसंख्येचा भारतीय अर्थव्यस्थेवर प्रतिकूल परिणाम होत आहे.
६) लोकसंख्या नियंत्रणासाठी प्रबळ राजकीय इच्छाशक्तीचा अभाव दिसतो.
७) वाढत्या लोकसंख्येमुळे बेरोजगारात वाढ झाली आहे.
८) २००१ ते २०११ या दशकात स्त्री-पुरुष प्रमाणात ९३३ वरुन ९४० इतकी वाढ झाली आहे.
९) २०११ च्या जनगणनेनूसार एकूण साक्षरतेतील दरात वाढ होण्याबरोबरच पुरुष व महिला साक्षरता दरातील अंतर कमी झाले आहे ही संतोषजनक बाब मानली जाते.

शिफारशी

मानव संसाधन विकासाबाबतीतील शिफारशी

१) विकसित राष्ट्राप्रमाणेच भारतासारख्या विकसनशील देशातील मानव संसाधनाचा गुणात्मक दर्जा सुधारण्यासाठी सरकारने मोठ्या प्रमाणावर शिक्षण व प्रशिक्षण विषयक सोयी सुविधा उपलब्ध करुन दिल्या पाहिजेत.
२) मानवी संसाधनाचा देशाच्या आर्थिक विकासासाठी योग्या उपयोग व्हायचा असेल तर त्या देशातील लोकांमध्ये राष्ट्रीयत्वाची भावना निर्माण होणे अत्यंत आवश्यक आहे.
३) देशातील शिक्षण व प्रशिक्षण संशोधनासाठी [illegible] सुविधा, संतुलित आहार [illegible]ग्य विषयक सेव उपलब्ध [illegible]न दिल्यास त्यामुळे लोक[illegible] कार्यक्षमता वाढूनमानवी [illegible] साधनांच्या विकास होईल.
४) मानव संसाध[illegible] संपन्नतेमुळे आर्थिक विक[illegible] जलद गतीने होतो.
५) उपलब्ध म[illegible] बळ व संसाधनाचा प[illegible]वापर करणे.
६) साक्षरतेच्या [illegible]णात वाढ करण्यात यावी[illegible]साठी विशेष तरतूद व व[illegible]म आखणी करण्यात यावी
७) लोकसंख्या नि[illegible]गासाठी ठोस पावले उचलल[illegible]वीत

संदर्भ :

१) www.censusofin[illegible] gov.in2011.
२) Rao T.V. Hu[illegible] Resources Development ent[illegible] Publications, New Delh Edtion [illegible]००६
३) प्रतियोगिता दर्पण [illegible] मासिक १ मे २०११
४) कुरुक्षेत्र पत्रिका, [illegible]ई २००५ पृ. ५,१०
५) योजना, मासिक, [illegible] २०१० व जुलै २०११, अंक [illegible]
६) पाटील सुभाष [illegible]११) मानव संसाधन व वि[illegible] यशमंथन एप्रिल-जून २०१[illegible]
७) अर्थबोध खंड - [illegible] अंक १ मार्च २०१०
८) अर्थसंवाद, मर[illegible] अर्थशास्त्र परिषदेचे त्रैमासिक

प्रा.डॉ. [illegible]शोक टिपरसे
सं[illegible] मार्गदर्शक
अर्थश[illegible] विभागप्रमुख
देगलूर महा[illegible]लय देगलूर,
जि.नांदेड
संपर्क- [illegible] 22580129
ई-मेल:- ashoktipar[illegible]gmail.com

ADARSH VYAPARI EDUCATION SOCIETY'S DEGLOOR COLLEGE, DEGLOOR Dist.Nanded
Dr. Anil Chidrawar
I/C Principal
A.V. Education Society's
Degloor College, Degloor Dist.Nanded